

Державний вищий навчальний заклад
«Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

Навчально-науковий юридичний інститут

ОСНОВИ РИМСЬКОГО ПРИВАТНОГО ПРАВА

ПРОГРАМА
вибіркової навчальної дисципліни

підготовки	бакалавра
галузь знань	08 «Право»
спеціальність	081 «Право»

Івано-Франківськ
2018 рік

РОЗРОБЛЕНО ТА ВНЕСЕНО: Навчально-науковим юридичним інститутом ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника»

РОЗРОБНИК ПРОГРАМИ: доцент кафедри цивільного права, кандидат юридичних наук **Олійник О.С.**

Обговорено та рекомендовано Вченою радою навчально-наукового юридичного інституту ДВНЗ «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника» « 29 серпня » 2018 р., протокол № 1.

ВСТУП

Програма вивчення дисципліни за вибором навчального закладу вищої освіти «Основи римського приватного права» складена відповідно до освітньої програми підготовки бакалавра галузі знань 08 «Право» спеціальності 081 «Право».

Предметом вивчення навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» є приватно-правові відносини та особливості їх регулювання, що сформувалися в період існування Стародавнього Риму, а також реципіювання норм римського приватного права у більш пізніх правових системах.

Міждисциплінарні зв'язки: вивчення дисципліни базується на основних положення таких навчальних дисципліни як «Теорія держави і права», «Історія держави і права зарубіжних країн», «Цивільне право України», «Сімейне право України», «Цивільне процесуальне право України».

Програма вибіркової дисципліни складається з таких **змістових модулів:**

1. Загальна частина. Правовий статус особи в римському приватному праві.
2. Особлива частина. Зобов'язальні правовідносини в римському приватному праві.

1. МЕТА ТА ЗАВДАННЯ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

1.1. **Метою** викладання навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» є формування у студентів цілісної системи знань про загальнотеоретичні засади римської та сучасної цивілістики, засвоєння таких фундаментальних понять та категорій як справедливість, розумність, добросовісність; засвоєння основ правового регулювання сімейних, речових, зобов'язальних, спадкових, процесуальних відносин в Стародавньому Римі, інших категорій та інститутів, які сьогодні в більшості своїй реципіювані в цивільному праві України.

1.2. Основними завданнями

вивчення навчальної дисципліни «Основи римського приватного права» є вивчення поняття, предмета та основних принципів римського приватного права; особливостей його формування та розвитку, аналіз основних джерел римського приватного права, статусних, сімейних, речових, зобов'язальних, процесуальних, спадкових правовідносин, що склалися у римському суспільстві, формування у студентів правового світогляду та мислення, закріплення необхідних юридичних знань з метою вирішення конкретних питань практичної діяльності.

1.3. Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати:

- понятійний апарат навчальної дисципліни «Основи римського приватного права»;
- передумови виникнення, формування та розвитку римського приватного права;
- джерела римського приватного права;
- особливості правового становища різних категорій осіб в римському суспільстві, основи правового статусу юридичних осіб;
- способи захисту прав і законних інтересів суб'єктів правовідносин в римському приватному праві;
- основні положення речового, зобов'язального, договірної, спадкового права, що склалися в римському суспільстві;
- особливості рецепції положень римського приватного права у цивільному праві України.

вміти:

- користуватися джерелами римського приватного права;
- правильно тлумачити і застосовувати норми приватного права;
- аналізувати основні положення римського приватного права, визначати їх загальні та специфічні риси, віднаходити паралелі з чинним цивільним правом України;
- визначати межі можливого використання набутих знань із римського приватного права у процесі правотворення в Україні.

На вивчення навчальної дисципліни відводиться **90 годин / 3 кредити** ЄКТС.

2. ІНФОРМАЦІЙНИЙ ОБСЯГ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ

Змістовий модуль 1. Загальна частина.

Правовий статус особи в римському приватному праві

ТЕМА 1. Поняття римського приватного права та його значення в історії розвитку юриспруденції. Система римського приватного права

Римська правова культура. Основні світоглядні засади римської правової культури. Співвідношення права і релігії в римській культурі. Поняття та ознаки римського приватного права. Розмежування приватного та публічного права у Стародавньому Римі. Значення римського приватного права в історії розвитку юриспруденції. Поняття та предмет римського приватного права. Основні інститути римського приватного права: інститут необмеженої приватної власності, інститут договору. Система приватного римського права. Періодизація розвитку римської держави і права (архаїчний період, передкласичний період, класичний період, посткласичний період, юстиніанівський період). Правова характеристика цивільного (квіритського) права, права народів, преторського права.

Роль римського приватного права у виникненні та розвитку правових систем Європи. Рецепція римського приватного права: види, типи, форми. Проторецепція римського приватного права. Епоха глосаторів. Коментатори. Відмінність римського приватного права від права Стародавнього Риму.

ТЕМА 2. Джерела римського приватного права

Загальна характеристика джерел права. Види джерел права. Поняття та види джерел римського приватного права. Джерела пізнання римського права. Основні джерела правоутворення у Стародавньому Римі. Звичаєве право. Закони XII таблиць – найдавніша форма писаних звичаїв Стародавнього Риму. Види звичаїв. Правові звичаї. Закони як джерело римського приватного права. Царські закони. Постанови народних зборів. Загальна характеристика сенатус-консультів. Імператорські конституції та їх види (едикти, декрети, рескрипти, мандати). Едикти магістратів та преторська практика. Форми діяльності римських юристів. Закон про цитування. Судовий прецедент.

Кодифікації римського приватного права. Кодифікація Юстиніана та її значення. Загальна характеристика Кодексу Юстиніана. Правова характеристика Дигестів. Інституції та їх значення. Новели. Звід цивільного права.

ТЕМА 3. Правове становище особи в Римській державі

Поняття особи в римському приватному праві. Правосуб'єктність та її складові елементи. Поняття статусного права. Статуси осіб в Римській державі та правові наслідки змін в статусі осіб. Статус свободи, громадянства. Сімейний статус.

Правоздатність та дієздатність в Римській державі. Правоздатність у галузі публічного та приватного права. Вплив релігії на правоздатність. Виникнення та припинення правоздатності. Поняття, зміст, обсяг дієздатності. Диференціація осіб залежно від обсягу дієздатності. Причини та форми обмеження дієздатності

фізичних осіб в Римі. Правова характеристика «приниження честі». Реституція та особливості її застосування щодо неповнолітніх.

Класифікація осіб в римському праві за статусом громадянства та обсяг об'єму їх цивільних прав. Правове становище римських громадян. Правове становище латинів. Латини Юніані. Правове становище перегринів. Правове становище вільновідпущеників (лібертинів). Встановлення правового інституту колонату та його роль в історії Римської держави. Специфіка правового становища колонів. Джерела рабства в Римській державі. Правове становище раба в Римі. Способи залучення рабів у приватний обіг. Рабський пекулій як форма експлуатації рабів. Звільнення рабів: умови, форми, особливості.

Виникнення та розвиток інституту юридичної особи. Поняття, види та ознаки юридичних осіб. Особливості виникнення та припинення юридичних осіб в Римі. Правоздатність та дієздатність юридичних осіб. Правове становище приватних корпорацій та їх види (союзи, фонди, муніципії).

ТЕМА 4. Шлюбно-сімейні правовідносини в римському приватному праві

Загальна характеристика шлюбно-сімейних правовідносин в римському приватному праві. Еволюція шлюбно-сімейних відносин. Поняття сімейного права. Поняття шлюбу та його види (шлюб з чоловічою владою та шлюб без чоловічої влади). Форми укладення шлюбу. Умови укладення та припинення шлюбу. Законний римський шлюб та його відмінність від конкубінату та контуберніуму. Позашлюбні союзи. Поняття сім'ї та її види (агнатичне та когнатичне споріднення). Правова характеристика кровного споріднення за лініями та ступенями. Реформи імператора Августа у сфері шлюбно-сімейних відносин.

Особисті та майнові відносини подружжя. Правовий режим приданого та дарування з боку чоловіка. Параферна. Загальна характеристика відносин між батьками та дітьми. Інститут батьківської влади та її особливості в Римській державі. Встановлення та припинення батьківської влади. Відносини між матір'ю та дітьми. Право пекулію. Узаконення та усиновлення (адопція та арогація).

Опіка та піклування в римському приватному праві. Підстави для відмови від опіки. Припинення опіки та піклування. Представництво.

ТЕМА 5. Здійснення та захист прав

Суб'єктивні права та обов'язки. Поняття здійснення суб'єктивних прав. Мета та форми захисту прав. Особливості здійснення саморозправи як досудового способу захисту порушених прав та її правові наслідки. Виникнення суду та його види (публічні та приватні суди). Підсудність. Учасники судового процесу. Історичні форми судового процесу у Стародавньому Римі. Правова характеристика легісакційного процесу. Форми здійснення легісакційного процесу. Віндикація та контрвіндикація. Сакрамент. Засвідчення спору – літісконтестація та її значення. Визначальні особливості легісакційного процесу та його відмінність від інших видів процесу в Римській державі.

Формулярний процес та особливості його походження й здійснення. Характерні ознаки формулярного процесу та його відмінність від легісакційного

процесу. Формула та її складові частини. Екстраординарний процес та його особливості. Одностадійність екстраординарного процесу. Закритий розгляд справ. Державне мито. Відмінність екстраординарного процесу від легісакційного та формулярного процесів. Рескриптний процес. Судове рішення. Анулювання судового рішення. Виконання судового рішення.

Особливі засоби преторського захисту та їх види. Реституція та особливості її застосування. Інтердикти: поняття та види. Стипуляція. Введення у володіння.

ТЕМА 6. Вчення про позов. Позовна давність

Поняття та види позовів в Римській державі. Речові та особисті позови. Віндикаційний та негаторний позови. Позови суворого права та доброї совісті. Прямі та зворотні позови. Позови за аналогією. Позови з фікцією. Кондикційні позови. Позови з переміщенням суб'єктів в інтенції та кондемнації. Штрафні та реіперсикаторні позови. Ноксальні позови. Позови в інтересах римського народу. Конкуренція позовів (кумулятивна та альтернативна конкуренція).

Правова характеристика позовної давності. Законні строки та позовна давність. Початок перебігу позовної давності. Переривання та зупинення строків позовної давності та підстави для цього. Судове рішення. Наслідки спливу строків позовної давності.

ТЕМА 7. Речове право Риму та його правова характеристика

Поняття речового права. Поняття речей та їх види. Манципні та неманципні речі. Речі сакральні та речі релігійні. Речі публічного права. Родові та індивідуально визначені речі. Споживчі та неспоживчі, подільні та неподільні, прості, складні та інші види речей, поділ яких визнавався в Римській державі. Плоди та доходи. Витрати. Майно.

Види прав на речі. Поняття та види володіння річчю. Розмежування володіння та тримання (держання). Похідне володіння та його особливості. Способи встановлення та припинення володіння. Володіння законне та незаконне. Добросовісне та недобросовісне володіння. Захист права володіння та типи володільницьких інтердиктів. Посесорний захист. Петиторний захист.

Поняття та зміст права власності. Елементи права власності. Право володіння. Право користування. Право розпорядження. Право одержувати прибутки. Право захисту. Обмеження права власності.

Види власності. Квіритська власність. Преторська власність. Власність перегрівів. *Ius in commercio*. Провінційна власність. Виникнення поняття приватної власності. Державний земельний фонд. Земля, що залишалася у користуванні підкорених народів. Спільна власність. Ідеальна і реальна частки співвласників. Рівність прав співвласників. Пріоритетне право придбання частки в спільній власності. Спільна сумісна та спільна часткова власність.

Підстави виникнення та припинення права власності. Первісні та похідні способи набуття права власності. Заволодіння, специфікація, набуття права власності за давністю, злиття і змішування речей, з'єднання речей. Правовий режим скарбу. Придбання плодів. Набуття права власності за договором, у порядку спадкування. Традиція. Підстави припинення права власності. Загибель речі. Відмова власника від права на річ. Втрата права власності на річ.

Способи захисту права власності. Речові позови захисту права власності.

Віндикаційний, негаторний позов. Публіціанський позов. Прогібіторний позов.

ТЕМА 8. Загальна характеристика прав на чужі речі у Стародавньому Римі

Особливості виникнення інституту прав на чужі речі у Стародавньому Римі. Поняття та види прав на чужі речі. Поняття сервітуту (право обмеженого користування чужим майном). Поділ сервітутів на земельні та особисті. Види земельних та особистих сервітутів. Особисті сервітути: користування плодами, право проживання, право користування послугами рабів або тварин. Юридичні наслідки встановлення сервітутного права на річ. Міські та сільські сервітути як різновиди земельних. Узуфрукт і узус.

Емфітевзис (право користування чужою земельною ділянкою сільськогосподарського призначення) та суперфіцій (право користування чужою земельною ділянкою в межах населеного пункту). Зміст емфітевзису. Право відчуження емфітевзису. Зміст суперфіцію та право його відчуження. Захист суперфіцію та емфітевзису. Заставне право. Виникнення, призначення та основні риси заставного права. Застава як вид права на чужу річ. Форми застави. Фидуціарна застава (*fiduciarius creditore*). Ручний заклад (*pignus*). Іпотека (*hypotheca*). Припинення заставного права.

Змістовий модуль 2. Особлива частина.

Зобов'язальні правовідносини в римському приватному праві

ТЕМА 9. Загальні положення зобов'язального права

Поняття зобов'язання та його роль у цивільному обороті. Зобов'язальні відносини. Кредитор та боржник як сторони в зобов'язанні. Зміст зобов'язання: групи дій для виникнення зобов'язання: дати (*dare*), зробити (*facere*), надати (*praestare*). Види зобов'язань. Натуральні зобов'язання. Односторонні, двосторонні, багатосторонні зобов'язання. Подільні та неподільні зобов'язання. Альтернативні зобов'язання. Факультативні зобов'язання. Активні та пасивні зобов'язання. Інші види зобов'язань. Підстави виникнення зобов'язань. Поняття юридичного факту. Події та дії.

Розподіл на договірні та позадоговірні зобов'язання. Система підстав виникнення зобов'язань: з контракту; з делікту; ніби з контракту; ніби з делікту. Особистий характер зобов'язань. Заміна осіб в зобов'язанні в період принципату. Успадковування обов'язків по зобов'язаннях. Новація та особливості її здійснення. Цесія. Вади механізму цесії. Можливість переводу боргу на третю особу. Умови переводу боргу.

Зобов'язання з множинністю сторін. Види солідарності виконання. Вибіркова солідарність. Кумулятивна солідарність. Форми солідарності в Римському праві. Кореальні зобов'язання. Виконання зобов'язань та його умови. Заміна виконання. Здійснення виконання особі, здатній його прийняти. Належне місце виконання. Виконання зобов'язання у визначений строк. Дострокове виконання зобов'язання. Спосіб виконання зобов'язання.

Прострочення виконання. Види прострочення виконання. Прострочення боржника. Наслідки прострочення боржника. Неможливість виконання та відповідальність за неї боржника. Непереборна сила. Відповідальність кредитора

у зобов'язанні. Умови відповідальності: вина, шкода. Умисел, необережність та їх види. Збитки. Види збитків.

Засоби забезпечення виконання зобов'язання. Неустойка, гарантія, завдаток, застава, притримання. Відповідальність за невиконання або неналежне виконання зобов'язання.

ТЕМА 10. Загальне вчення про договори

Поняття договору за римським правом. Договір та угода. Сторони в договорі (контрагенти). Предмет договору. Види договорів. Контракти. Система контрактів. Угоди, що не були контрактами (пакти). Забезпечення контрактів судовим захистом.

Умови дійсності договорів. Законність. Волевиявлення сторін. Наявність правоздатності та дієздатності у сторін. Дотримання форми волевиявлення. Визначення предмета договору. Реальне виконання дій, що становлять предмет договору. Воля та її вираз. Конклюдентні дії. Відповідність зовнішнього виразу волі внутрішньому наміру сторін. Помилка відносно характеру договору та відносно сторони договору. Помилка в предметі договору. Помилка в мотиві. Обман. Примус.

Зміст договору. Dare, facere, praestare. Умови договору. Істотні, звичайні, випадкові умови. Строк. Види строків: строк, з якого починає діяти договір та строк, настання якого припиняє дію договору. Умови договору. Відкладальні та скасувальні умови. Мета, для якої укладався договір (кауза). Укладення договору. Оферта. Акцепт. Особиста присутність сторін. Укладення договору через представника. Припинення договору.

ТЕМА 11. Правова характеристика окремих видів договорів

Класифікація договорів. Контракти і пакти. Основні види контрактів. Правова характеристика вербальних договорів. Стипуляція як один із головних вербальних договорів. Умови дійсності стипуляції. Недійсні та нікчемні стипуляції. Інші види вербальних договорів: порука, обіцянка дати придане, обіцянка вільновідпущеника патрону.

Загальна характеристика літеральних договорів (журнали, прибутково-видаткові книги, синграф, хірограф).

Правова характеристика реальних договорів (позика, позичка, схов, застава). Відмінність договорів позики і позички. Нексум як найдавніша форма позики. Морська позика. Прекаріум. Договір схову або поклажі. Різновиди договору схову. Секвестр. Закладний договір.

Правова характеристика консенсуальних договорів (договір купівлі-продажу, договір міни, договір найму речей, послуг, роботи, договір доручення, договір товариства). Права та обов'язки покупця та продавця за договором купівлі-продажу. Особливості договору морського перевезення. Договір товариства та його особливості. Види договору товариства у Стародавньому Римі. Договір доручення та його особливості. Види доручення. Права та обов'язки мандатарія.

Правова характеристика інномінальних (безіменних) контрактів та їх види. Походження та розвиток безіменних контрактів. Правова характеристика договору міни. Правова характеристика оціночного договору. Пакти та їх види в

римському приватному праві. «Одягнені» та «голі» пакти: поняття, сутність. Законні, преторські, додаткові (приєднані) пакти.

ТЕМА 12. Загальні положення про позадоговірні зобов'язання. Квazіконтракти

Поняття та види зобов'язань ніби з контракту (квazіконтракти). Відсутність договору між сторонами. Суть зобов'язання.

Ведення чужих справ без доручення. Gestor та його правовий статус. Dominus та його правовий статус. Позови на випадок ведення чужих справ без доручення. Елементи зобов'язання. Особливості ведення чужих справ без доручення. Відсутність зобов'язання гестора перед хазяїном справи. Ведення справ за рахунок хазяїна справи. Зобов'язання сторін. Дбайливе ставлення до чужої справи. Обов'язок прозвітувати за виконану справу. Відповідальність гестора за казус.

Зобов'язання з безпідставного збагачення. Загальні підстави безпідставного збагачення. Позов для витребування безпідставного збагачення. Кондикційний позов (condictio). Види кондикційних позовів. Позов про повернення певної грошової суми. Позов про повернення певної речі. Позов про повернення іншого збагачення. Основні категорії зобов'язань із безпідставного збагачення. Позов про повернення неналежно сплаченого. Позов про повернення отриманого для певної цілі, якщо вона не здійснилася. Позов про повернення отриманого внаслідок крадіжки.

ТЕМА 13. Зобов'язання, що виникають із правопорушень (делікти). Квazіделікти

Поняття делікту. Публічні та приватні делікти. Поняття приватного делікту та його характерні особливості. Відмінність приватного делікту від злочину. Система деліктних зобов'язань. Суб'єктивна вина як необхідна умова для визнання приватного делікту. Структура приватного делікту. Об'єктивна шкода, що заподіяна протизаконною дією однієї особи іншій. Вина особи, що здійснила протизаконну дію. Визнання протизаконної дії деліктом. Види деліктів. Особиста образа та її особливості. Крадіжка. Неправомірне знищення або пошкодження чужого майна. Пограбування. Аквіліїв закон.

Зобов'язання ніби з деліктів. Квazіделікти як зобов'язання за неправомірне заподіяння майнової шкоди. Види зобов'язань ніби з деліктів. Відповідальність судді за винесення неправомірного рішення. Відповідальність господарів житлових будинків за викинуте або вилите. Відповідальність за недбало прикріплене, поставлене, підвішене. Неправомірні дії прислуги готелів, кораблів, заїжджих дворів, які спричинили шкоду майну постояльців чи пасажирів.

ТЕМА 14. Спадкове право в Римській державі

Поняття спадкового права. Загальні положення про спадкоємство. Поняття спадкоємства. Види спадкоємства. Універсальне та сингулярне спадкування. Характерні особливості римського спадкового права. Спадкування за законом та спадкування за заповітом. Спадкування за давнім цивільним правом.

Спадкування за преторськими едиктами. Спадкування у праві Юстиніана. Стадії процесу спадкування. Відкриття спадщини. Вступ у спадщину.

Спадкування за заповітом. Заповіт. Структура заповіту. Призначення спадкоємця. Відкази (легати). Заповіт як одностороння угода. Види заповітів. Давні та класичні види заповітів. Приватні та публічні заповіти. Умови дійсності заповіту. Здатність укласти заповіт. Форма заповіту. Визнання заповіту недійсним. Персональне призначення спадкоємця. Підпризначення спадкоємця. Заповідальне покладання. Обов'язкова доля ближчих родичів.

Спадкування за законом. Реформування порядку спадкування в новелах Юстиніана. Класи спадкоємців. Спадкова трансмісія. Черги спадкування. Прийняття спадщини та його наслідки. Виморочна спадщина.

Поняття та види легатів. Сингулярний характер правонаступництва. Порядок отримання легатів. Умови, що враховувалися при отриманні легатів. Закон Фальцидія. Фідеїкоміси. Позовний захист фідеїкомісів в республіканський період. Невід'ємне право спадкоємця на чверть спадщини. Закон Цинція та обмеження для дарування. Захист спадкових прав.

3. РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА:

1. Вовк В.М. Практикум з основ римського приватного права (у схемах і таблицях): навчально-методичний посібник. К.: Атіка, 2007. 88 с.
2. Законы XII таблиц / Рос. акад. наук, Институт всеобщ. истории, Центр романтики; Сост. и перевод Л. Л. Кофанова; Отв. ред. В. И. Уколова. М.: ИВИ, 1996. 229 с.
3. Институции Юстиниана / Институт всеобщ. истории Рос. акад. наук, Юрид. фак. Моск. гос. ун-та им. М. В. Ломоносова. Центр изучения римского права; Пер. Д. Расснера; Под ред. Л. Л. Кофанова, В. А. Томсинова. М.: Зерцало, 1998. 400 с.
4. Калюжний Р.А., Вовк В.М. Римське приватне право: підр. для вищ. навч. закл. К.: Атіка, 2012. 408 с.
5. Макарчук В.С. Основи римського приватного права: навч. посібник. 2-ге вид., доп. К.: Атіка; Х.: Право, 2015. 256 с.
6. Олійник О. С. Основи римського приватного права: матеріали до хрестоматії з дисципліни. Івано-Франківськ: НБ ПНУ, 2017. URL: <http://lib.pnu.edu.ua/elibrary.php>
7. Олійник О.С. Особливості реалізації принципів добросовісності, розумності та справедливості в римському приватному праві. Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України. Збірник наукових статей. Випуск 48. Івано-Франківськ: Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника. 2018. С. 224-235.
8. Орач Є.М., Тищик Б.Й. Римське приватне право: підручник для студентів вищих навчальних закладів. Львівський нац. ун-т ім. Івана Франка. К.: Ін Юре. 2012. 392 с.
9. Основи римського приватного права: підручник / В.І. Борисова, Л.М. Баранова, М.В. Домашенко та ін. Х.: Право 2008. 224 с.
10. Підопригора О.А., Харитонов Є.О. Римське право: підручник. К.: Юрінком-Інтер, 2013. 528 с.

4. ФОРМА ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ УСПІШНОСТІ - іспит

5. ЗАСОБИ ДІАГНОСТИКИ УСПІШНОСТІ НАВЧАННЯ.

З метою діагностики успішності студентів використовуються:

- а) усне опитування студентів на семінарських заняттях;
- б) опитування у вигляді письмових тестів;
- в) тематичні письмові самостійні роботи;
- г) підсумкове опитування студентів по тематиці змістових модулів;
- д) підсумкова контрольна робота;
- е) виконання індивідуального завдання;
- є) написання екзаменаційної роботи.